

Religionsvetenskapen i övergången från den första till den andra moderniteten

Zombie-kategorier inom religionsvetenskapen

LARS AHLIN

ENGLISH ABSTRACT: *The German sociologist Ulrich Beck is occupied with the societal transition from the first to the second modernity. By this transition he argues that sociological categories like family and class has become zombie-categories. Such categories were constructed in the first modernity but are still used today in the second modernity, though they are living dead categories. In this article it is argued that categories used in the study of religion, foremost sociology of religion, also can be considered to be zombie-categories. The categories discussed are religious organisation and religious adherence. The empirical basis for the discussion is the situation in contemporary Denmark.*

DANSK RESUME: *Den tyske sociolog Ulrich Beck er optaget af overgangen fra den første til den anden modernitet. Han argumenterer, for at denne overgang fører til, at sociologiske kategorier som klasse og familie bliver zombie-kategorier. De er kategorier skabt under den første modernitet, men som stadigvæk er i brug i dag under den anden modernitet, til trods for at de er levende døde kategorier. I denne artikel argumenteres for, at kategorier, begreber, brugt inden for religionsvidenskaben, primært religionssociologien, også kan betragtes som zombie-kategorier. De begreber, der diskuteres, er religiøse organisationer og religiøs tilhørighed, og udgangspunktet for diskussionen er den religiøse situation i dagens Danmark.*

KEYWORDS: *Ulrich Beck, second modernity, zombie-categories, study of religion, Denmark*

Den tyska sociologen Ulrich Beck är upptagen av övergången från, vad han betecknar som, den första moderniteten till den andra moderniteten. Detta intresse är inte minst metodologiskt grundad. Han ställer bland annat frågan: I vilken utsträckning är det möjligt för samhällsvetenskapen att använda kategorier och begrepp, som har sina rötter, sin grund, i den första moderniteten, i analyser av den andra moderniteten? Eller sagt med andra ord: I vilken utsträckning används zombie-kategorier i samhällsforskningen idag? Beck diskuterar detta i relation till allmän sociologi, men diskussionen kan naturligtvis också föras i förhållande till religionssociologi, och i förlängning också till generell religionsvetenskap och teologiska discipliner i den mån fokus ligger på samtidig religion.

Första gången jag observerade något inom religionssociologin som, vilket jag nu blivit medveten om, skulle kunna kallas 'zombie-kategorier', var genom mitt deltagande i det svenska omvändelse-projektet. En av de konklusioner jag där drog var nämligen att begreppet 'konversion' sakta hade förlorat sin ursprungliga innebörd och att därför också teorier med sin grund i detta begrepp hade förlorat sitt förklarande värde i förhållande till individuell religiös förändring i den senmoderna världen. Bakgrunden härtill var primärt den allt starkare individualismen som spritt sig i allt bredare befolkningsgrupper och sekundärt globaliseringen som fört till att svenskar av idag allt mer kommit i kontakt med religiösa traditioner med ett helt annat fokus än den traditionella kristendomen (Ahlin 2005).

Något liknande observerade jag då jag skrev ett bidrag till en antologi vars överordnade tema var 'religiös demografi'. Då blev jag medveten om svårigheterna som var för handen både i förhållande till hur man avgränsar olika religioner i dagens Danmark och inte minst i förhållande till hur man definierar vem som skall anses höra till en bestämd religion. I likhet med det tidigare exemplet var det även här den allt starkare individualismen i kombination med globaliseringen som var bakgrunden till de observerade problemen (Ahlin 2009).

I denna artikel ges först en kort introduktion till Ulrich Beck och hans syn på den första och den andra moderniteten. Därefter kommer Becks begrepp zombie-kategori att introduceras. Zombie-begrepp skall då förstås som vetenskapliga begrepp som har sitt ursprung i och som fungerade bra i förhållande till skeenden i den första moderniteten, men som idag, när vi enligt Beck allt mera närmar oss den andra moderniteten, har förlorat sitt ursprungliga innehåll men trots detta fortfarande används som om ingenting hänt. Avslutningsvis kommer jag att diskutera några begrepp som används inom religionsvetenskapen idag och om dessa möjligtvis kan uppfattas som zombie-kategorier.

Samhället i den första och i den andra moderniteten

Beck fokuserar på, vad han betraktar som några strukturella premisser för den första modernitetens samhällen:

1. *Nationalstaten*. Detta är av stor vikt för Beck eftersom den första moderniteten enligt honom har sin bas i nationalstaten. Vidare är denna modernitet baserad på bestämda givna kollektiva identiteter såsom klass, familj, etnicitet (Beck 2001, 206) som är begränsade till det samma geografiska område som definierar nationalstaten (Beck, Bonns & Lau 2003, 4). Beck hävdar att också sociologin idag till stor del är bunden av de samma gränser, vilket är vad han hänsyftar till när han talar om att sociologin arbetar utifrån en metodologisk nationalism (Beck & Willms 2004, 13).

2. *En programmatisk individualisering*. Denna individualisering är inte absolut utan begränsad av kollektiva mönster som är reminiscenser från förmoderna strukturer, och vidare är individens frihet och jämlikhet reglerad av de sociala institutionerna (Beck, Bonns & Lau 2003, 4). Även om individualiseringen är långt ifrån fullständig, menar Beck att den första moderniteten ändå, på många sätt, har befriat människor från traditionella roller och begränsningar, exempelvis i förhållande till könsroller, statusbaserade klasser och äldre typer av arbetsrelationer (Beck 2001, 203).

3. *Ett samhälle med full sysselsättning*. Det är fråga om samhällen i vilka betald sysselsättning är av grundläggande betydelse. Både individens status, konsumtion och social trygghet vilar på aktiv deltagelse i ekonomin.

Förutom dessa tre grundläggande premisser för den första modernitetens samhälle nämner han ytterligare tre: förhållandet till naturen var grundat på naturens exploatering, de var grundade på en rationalitet i vilken instrumentell kontroll betonades och, slutligen, de förstod sin utveckling i termer av funktionell differentiering (Beck, Bonns & Lau 2003, 4-5).

Detta är vad som karakteriserar den första moderniteten, men den reflexiva moderniseringen, i vilken de europeiska samhällena befinner sig just nu, hotar med att göra dessa premisser flytande. 'Reflexiv', betonar Beck, betyder inte att människor idag lever mer medvetna liv än tidigare. Betydelsen är istället att moderniseringen blir reflexiv i sådan utsträckning att den upplöser sina egna för-givet-tagna premisser. Så småningom för denna process till ett undergrävande av alla aspekter av nationalstaten, den första modernitetens viktigaste premiss och därför är möjligtvis den första moderniteten nu på väg att ersättas av något annat. Det är dock inte så att den första moderniteten har försvunnit men den alltmer kommit att ställas inför stora problem (Beck, Bonns & Lau 2003, 2-3).

Faktum är, enligt Beck, att den första modernitetens premisser utmanas och undergrävs av flera olika *samtidiga* processer (Beck & Lau 2005, 526):

1. *Globaliseringen*, som undergräver den första modernitetens ekonomiska fundament, och idén om samhället som synonymt med nationalstaten. Globaliseringen har

- också politiska och kulturella dimensioner som utmanar själva meningen med nationella gränser och alla de säkra antaganden på vilka nationalstaten baseras.
2. Välfärdsstaten, och inte minst kunskapsrevolutionen från 1960-talet och framåt, har skapat grunden för *en intensifiering av individualismen*. Resultaten av detta har blivit att det kollektiva livets tillskrivna mönster har urholkats och att en för hela samhället gällande frihet och jämlikhet har utvecklats. Som Beck understryker: "the radicalized individualization ... leads not only to erosion of the nuclear family ... but also exerts an impact on the increasing flexibility of conditions of work and on structures of social co-existence" (Beck & Lau 2005, 533).
 3. *Ändrade könsroller*.
 4. *Den flexibla sysselsättningen*, som vi ser allt mer av idag, är ett uttryck för att den fulla sysselsättningens samhälle är på väg att bryta samman, och kanske är det också tecken på ett sammanbrott för den betydelse som tillskrivits betalt arbete.
 5. Den politiska dynamiken är satt i rörelse genom en ökande insikt om *den globala ekologiska krisen* vilket har sin grund i erkännande av de begränsade resurserna (Beck, Bonns & Lau 2003, 6-7).

Mitt intryck är att Beck betraktar de två första av de ovan nämnda utmaningarna till den första moderniteten som de primära eller som de mest grundläggande. Samtidigt är det helt uppenbart att dessa två, globaliseringen och den intensifierade individualiseringen, också är av mycket stor betydning för religionsvetenskapen eftersom de direkt påverkar det der sker på det religiösa fältet i Västvärlden idag, både med avseende på hur religioner förändras och på hur den individuella religiositeten förändras. Detta betyder inte att de andra tre utmaningarna inte har någon effekt på religion/religiositet men att effekterna inte är så uppenbara och generella som de som globaliseringen och individualiseringen ger upphov till.

Övergången från den första till den andra moderniteten är naturligtvis inte något som sker samtidigt överallt eller med samma hastighet överallt, utan det skiljer sig mellan olika samhällen och mellan olika subkulturer. En orsak till denna skilda utveckling är att det "will be resistance ... to individualization and to the way globalization deterritorializes national cultures. It will come in particular from religious movements, the revival of ethnicity and counter-modern movements" (Beck & Beck-Gernsheim 2001, 210).

Trots olika tempi och trots motstånd mot förändringen kommer "the blurrings and ambiguities present at both individual and institutional levels [to increase] to such an extent that it is hard to ignore the possibility that a *new structural logic* may be emerging beyond the dualities of first modernity" (Beck & Lau 2005, 540). Men det gamla blir inte bara ersatt eller upplöst och kommer inte heller att visa sig vara endast något överblivet, en restprodukt, utan istället kommer det gamla att kombineras "with new elements in different forms, so that structures that had seemed to be long out-dated become relevant all over again and may ... become typical manifestations of reflexive

modernity" (s. 541). Den andra moderniteten karaktäriseras därför av *både/och*, motsatt det *antingen/eller* som karaktäriserar den första moderniteten. Processen är på väg framåt och enligt Beck kulminerade den första moderniteten redan i det nationalstatliga industrisamhället under 1960-talet. Under denna period var det "strict boundary between categories of human beings, things and activities and made distinctions between modes of activity and ways of life". Det är distinktioner och gränser som idag möter sina egna begränsningar (s. 527) på grund av de utmaningar som beskrivits ovan.

Beck benämner det vi närmar oss en *meta-förändring*, och denna förändring ska ses som en naturlig konsekvens av den reflexiva moderniseringen. Han noterar vidare att fram till helt nyligt var den första modernitetens principer gällande inom alla delar av det sociala livet. Men väldigt hastigt, under inflytande av den radikaliserade moderniseringen, har den första modernitetens alla centrala institutioner mist sin självklara karaktär (Beck, Bonns & Lau 2003, 15). Det är emellertid inte bara de centrala institutionerna som berörs. Tvärtom, säger Beck, när väl moderniseringen är radikaliserad kommer alla områden i samhället att beröras (s. 13) och han understryker "the remarkably consistent patterns of meta-change across very heterogeneous spheres of actions of systems" men att de faktiska förändringarna samtidigt "occurs in different ways in nearly every social sphere" (Beck & Lau 2005, 529).

Dessa förändringar har resulterat i "a social structure ... becoming more fluid and individualized" (s. 530) men det har inte fört till total normlöshet då de flesta individer finner nya mönster och sätter upp nya gränser på ett pragmatiskt och flexibelt sätt. Men, naturligtvis, de institutioner "that are initially forced to cling to the old order are finding it hard to deal with the new fluid and hybrid forms, pluralisations and ambiguities that now exist" (s. 531). Beck menar sig kunna se två olika reaktioner på denna utmaning: antingen håller de fast i den gamla antingen/eller-fundamentalismen från den första moderniteten, eller utvecklar de "complex reflexive solutions that do greater justice to the new uncertainties and ambiguities that permeate macro and micro alike" (s. 533).

Zombie-kategorier

Teorin om den andra moderniteten som kort introducerats här ovan menar Beck öppnar upp för en kritik av den första modernitetens teorier. Dessa senare är nämligen baserade på ett system av dualistiska avgränsningar som är självstabiliserande och självreproducerande. Men idag, säger han, upplever vi något annat, vi ser typer av både/och realiteter på varje nivå i den sociala sfären (Beck & Lau 2005, 552) och vi ser "(c)omplex, plural demarcations come to take the place of unambiguous dualities, standard forms and distinctions". Ett exempel på detta, säger Beck, är begreppet "familj" och problemen som är förknippade med detta framgår när man försöker besvara frågan: "Where are the boundaries of patchwork families to be drawn?" (s. 527)

Omvandlingar och förändringar har alltid varit en del av moderniteten, men som Beck säger, transformationen till andra moderniteten "not only changes social structures but revolutionizes the very coordinates, categories and conceptions of change itself" (Beck, Bonns & Lau 2003, 2). Detta medför att forskarna ställs inför problem och, säger han: "If you are interested in what is going on in people's minds and the ways of life they are leading, you have to get away from the old categories" (Beck & Beck-Gernsheim 2001, 207). Vi riskerar nämligen att de gamla kategorierna är levande döda, zombie-kategorier, och dessa måste vi komma bort från. Framförallt på grund av en av de tidigare utmaningarna till den första moderniteten, den intensifierade individualismen, lever vi idag med mängder av dessa kategorier som är "dead still alive" (s. 203) och exempel som han ger är kategorier som familj, klass och grannskap. Förekomsten av dessa levande döda kategorier gör att forskares uppmärksamhet riktas mot verkligheter som är på väg att försvinna. De "embody nineteenth-century horizons of experience, the horizons of the first modernity. And because these inappropriate horizons distilled into a priori and analytical categories, still mould our perceptions; they are blinding us to the real experience and the ambiguities of the second modernity" (Beck & Willms 2004, 19).

Begreppens gränser, definitionerna, är något som, enligt Beck, borde fånga vår uppmärksamhet. Eftersom de gamla avgränsningarna är "replaced with a multiplicity of boundary definitions that are simultaneously valid, then these boundary definitions lose their fundamental 'naturalistic' character" eftersom "boundary definitions can be altered again at any time" (Beck & Lau 2005, 542-3).

Det sätt på vilket gränsdragningar uppträder kan faktiskt, enligt Beck, fungera som ett test av om vi faktiskt befinner oss i skede av reflexiv modernisering, och därför också ett test av om vi befinner oss i den andra moderniteten. Idag, säger han, lever vi i en situation med en mångfald av avgränsningar mellan social sfärer, men också mellan samhälle och natur, mellan kunskap och övertro, mellan liv och död och mellan oss och andra. En sådan situation resulterar i:

- a) att gränser upphör att vara givna och istället blir val; gränser blir något självvalt.
- b) att gränser kan dras på en mångfald av sätt och alla ses som rimliga.
- c) att inte bara det som definieras förändras utan också gränsernas natur som sådana.

För att summera upp det hela kan man säga att ju fler gränser det finns, ju lättare är det att dra upp nya (Beck, Bonns & Lau 2003, 19).

Förändringar av det danska religiösa landskapet

Under 1960-talet, då den första moderniteten var på sin höjdpunkt, karaktäriserades den religiösa situationen i Danmark av Folkekirkens dominans; detta *var* religion i Danmark. Denna religiösa institution är också ett bra exempel på det som Beck betecknar som nationsstatens grundläggande institutioner. Naturligtvis fanns det då också mindre kristna och icke-kristna religiösa samfund utanför kyrkan men de hade i stora drag samma organisatoriska form som kyrkan, och detta *var* den religiösa organisationens form.

Denna situation har förändrats dramatiskt som en följd både av globaliseringen och av den intensifierade individualiseringen. Som följd av globaliseringen och den därmed förbundna migrationen är många andra religioner än den kristna idag representerade i det danska religiösa landskapet. Bland världsreligionerna är islam den största och definitivt den mest synliga, men också hinduism och buddhism finns idag i Danmark. Som en följd av denna utveckling har det blivit tydligt för alla att det faktiskt finns andra religioner än den som Folkekirken representerar och att det också finns andra former för religiös organisation.

Globaliseringen har, i likhet med i den övriga västvärlden, också på andra sätt påverkat den religiösa situationen i Danmark. Danskarna har under de sista 50 åren kommit i kontakt med andra religioner både genom resor och genom media på ett sätt som var helt otänkbart tidigare. Detta har fört till ett ökat medvetande om den mångfald av religiösa val som faktiskt är tillgängliga. Ett resultat av detta har varit uppkomsten av ett antal hinduistiskt och buddhistiskt inspirerade grupper så väl som ett antal andra nya religiösa rörelser. Ett annat har varit att danskarna generellt har kommit i kontakt med, och i skiftande grad har inlemmat i sin tankevärld, en helt ny typ av religiöst tankegods, men inte bara detta utan även en helt ny typ av kvasi-religiöst tankegods som olika utgåvor av humanistisk psykologi.

De första nya religiösa rörelser som kom till Danmark under 1970-talet hade en organisation som i mycket påminde om den religiösa organisationen man var van vid. De hade en hierarkisk struktur med en specificerad uppsättning trossatser. De yttre ramarna var också definitiva, antingen var man medlem eller så var man inte. Under 1980- och 90-talen förändrades denna situation kraftigt. Vi upplevde framväxten av new age såväl som av ännu fler nya religiösa rörelser men som då var av en annan karaktär än tidigare.

I detta sammanhang kan det vara belysande att se på hur två religionshistoriker i början av 1990-talet betraktade new age. Amerikanen Gordon Melton (1992) såg new age som en väckelserörelse som snart skulle försvinna som massfenomen och som skulle transformeras till mer stabila religiösa grupper. Enligt Melton var det bara religiösa grupper med en form som de etablerade denominationerna som skulle överleva i längden. I Danmark uttryckte Mikael Rothstein (1991) en liknande hållning. Han hävdade att man kunde förvänta sig att det, utifrån new age, skulle växa fram ett antal tydliga religiösa grupper med en fast doktrin. Båda dessa forskare förväntade

således att detta nya diffusa fenomen skulle transformeras till tydliga religiösa organisationer med en tydlig och konsekvent doktrin, vilket var den typ av religiösa rörelser man varit van till fram till då. Det är möjligt att ge dem rätt till viss del. Inte med avseende på deras förutsägelse om att new age skulle försvinna, men i relation till förutsägelsen om nya religiösa rörelser som skulle växa fram ur den diffusa new age-miljön. Men dessa nya rörelser skiljer sig dock från de gamla i väsentliga avseenden genom att de generellt visat sig vara små, löst organiserade med låga krav till deras medlemmar och utan karismatiska ledare (Dybdal Pedersen 2005).

Fram till 1980-talet dominerades således det religiösa landskapet av religioner och religiösa grupper med tydliga ramar och väl definierade medlemskap som var relativt enkla att skilja från andra religioner och där medlemmar enkelt kunde urskiljas från icke-medlemmar. Vilken är då situationen idag när både globaliseringen och individualisering har intensiverats? I den danska spirituella miljön idag, finns det ett stort antal olika religiösa grupperingar som är mer eller mindre inspirerade av etablerade religioner, och andra ännu mera diffusa grupper som kan sägas vara en del av new age. I denna miljö dyker det hela tiden upp nya grupper och andra försvinner, nya gränser dras och gamla gränser upplöses. Här ser man tydligt exempel på det som Beck ser som ett karaktistikum för den andra moderniteten, nämligen gränser allt mindre definitiva karaktär.

Där finns också andra problem med att avgränsa de olika religionerna i Danmark av idag. Är det möjligt att, till exempel, betrakta alla som hävdar att de är buddister som tillhörande den samma religion? Som en följd av immigration finns det idag grupper av etniska buddister sida vid sida med ett antal buddistiska grupper med primärt etniska danskar som medlemmar. Även om man inom bägge menar sig representera buddhismen är det en klar gräns dem emellan. De förstnämnda känner sig troligtvis mer knutna till trosfränder från sitt ursprungsland, genom de utvecklade transnationella förbindelserna, än de gör till de inhemska grupperna. Möjligheterna att upprätthålla en nära kontakt föreligger också idag på ett helt annat sätt än tidigare genom moderna kommunikationsmedel. De sistnämnda är, på den andra sidan, tätare på andra nya religiösa rörelser och till den spirituella miljön som helhet, än de är till de etniska buddisterna. Vad med de etniska buddisterna? Kan man betrakta dem som tillhörande en och samma grupp med hänsyn till religiös tillhörighet? De betraktar sig alla som buddister men många gör detta med referens till det kulturella arvet, inte till deras religiösa tro, medan andra ser sig som buddister med referens till deras religiösa tro och praktik. Hur är det då med de 'religiösa' buddhisterna? Inte heller dessa kan direkt anses tillhöra en och samma religion, utan här måste hänsyn tas till både etnicitet och mer specifika religiösa inspirationskällor. De samma problematiker som här nämnts med avseende på avgränsningar i förhållande till buddhismen finns också i förhållande till hinduism, islam och kristendom i Danmark.

En viktig aspekt av den andra moderniteten är, enligt Beck, mångfalden av gränser. Detta är, som vi sett, en fakticitet inom det religiösa fältet i Danmark i dag. Enligt Beck

kan detta faktum slutligt resultera i att gränser som sådana i allt högre grad kommer att mista sin betydelse.

Fram till nu har svårigheterna med att avgränsa olika religioner/religiösa grupper diskuterats utifrån ett organisatoriskt perspektiv. Än mer problematiskt, men kanske mer belysande är problemen med 'anslutning/tillhörighet'. När kan en individ betraktas som 'ansluten' till en viss religion, och när inte?

En växande frågeställning i detta sammanhang är 'överlappning', förstått som en individ 'tillhörande' två eller flera religiösa organisationer samtidigt. Här är det definitivt inte fråga om antingen/eller utan om både/och. Detta är framförallt mycket tydligt i förhållande till den dominerande danske Folkekirke. Ett betydande andel av de etniska danskar som tillhör religiösa organisationer utanför kyrkan är nämligen samtidigt medlemmar av kyrkan. Men detta dubbla medlemskap uppfattas antagligen inte som ett problem för de flesta av de berörda, då medlemskap i kyrkan, för många, inte förstås som en speciell religiös förpliktelse utan snarare som en naturlig del av ens identitet som dansk (Gundelach, Iversen & Warburg 2008). På grund av Folkekirkens speciella position i Danmark tycks denna typ av överlappning dock vara ett specialfall. (Men det borde dock ha betydelse i förhållande till kyrkans självbild och var man inom kyrkan önskar dra sina gränser.)

Men bortsett från detta speciella fall verkar överlappning att vara ett generellt och växande fenomen. Idag upplever människor det uppenbart inte som en konflikt, eller ser det som problematiskt, att vara medlem av två eller flera religiösa organisationer samtidigt. Det uppfattas exempelvis inte med nödvändighet som problematiskt att vara medlem av Folkekirken, och till och med betrakta sig själv som kristen, samtidigt som man är medlem av en Wicca-grupp och dessutom regelmässigt deltar i en buddistisk inspirerad meditationsgrupp. Beck ställer, som vi sett, frågan: "Where are the boundaries of patchwork families to be drawn?" (Beck & Lau 2005, 527) och i parallellitet med detta ligger det nära till hands att här ställa frågan: "Where are the boundaries of patchwork religion to be drawn?"

Just nu använde jag 'medlemskap' som om det var ett precist begrepp, vilket det inte är. Det är idag definitivt problem med begreppet 'medlem' som sådan. 'Medlem' är den traditionella enheten för att mäta religiös anslutning, men idag används flera olika beteckningar för anslutning/tillhörande som exempelvis 'användare', 'döpta', 'icke-döpta men aktiva' och 'vänner' (Kühle 2007). Inte minst begrepp som 'användare' och 'vänner' antyder att det är en typ av tillslutning som definitivt är mer lös än 'medlem', och en sådan lös anslutning är till synes karaktäristisk för många etniska danskar i deras kontakt med religiösa grupper. Generellt är det helt uppenbart att vi idag har att göra med väldigt olika grader av anslutning. Detta är på intet sätt en ny upptäckt utan det är någonting som Beckford diskuterar redan 1985 i *Cult Controversies* där han primärt skiljer mellan anhängare, invigd och klient. Samma distinktioner är det idag ännu mera nödvändigt att vara medveten om. I förhållande till hinduism finns de som betraktar

sig själva som hinduer, med referens till en faktisk religiositet, och som har konverterat till ISKCON. Denna grupp av konvertiter medför inte några problem i detta sammanhang då de ganska enkelt kan sagas tillhöra, är anhängare till, en traditionell religiös organisation med fasta och stabila ramar (Fibiger 2007). Men detta är inte det mest vanliga sättet för etniska danskar att relatera till hinduism (eller för den sakens skull till buddism eller islam).

Med hänvisning till senmodernitetens individualiserade sätt att förhålla sig till Buddhism, använder Jørn Borup (2007) uttrycket 'Dharma-shopping', dvs. att det inte är ovanligt för etniska danskar att gå från en den ena till den andra av de buddistiska grupperna eller att samtidigt vara medlem i mer än en. Vidare visar Borup på att där finns många som inte själva vill kalla sig buddister men som i alla fall sympatiserar med den buddistiska läran. En av effekterna av detta är givetvis att gränserna upplevs som någonting som är mer eller mindre irrelevant. Borup diskuterar också det faktum att många idag är inspirerade av buddismen, både medvetet och omedvetet. Detta resulterar i ett användande av buddistiska element, till exempel, i olika former av terapi, men utan att identifiera dessa element som buddistiska eller ens medvetet känna till deras ursprung. Ska man betrakta dessa enskilda användare som buddister? (förhållandet mellan etniska danskar och hinduismen kan diskuteras på ett parallellt sätt, se Fibiger 2007). En individualiserad hållning ses också bland danskar som konverterat till islam (Jensen & Østergaard 2007) och danskar som relaterar sig till åsatrú (Warmind 2007).

Zombie-begrepp inom religionsvetenskapen?

Att religionsvetenskapen upplever problem som de ovan diskuterade kan inte förvåna, snarare tvärtom, med tanke på samhällets utveckling. Idag lever vi i ett samhälle som i väsentliga avseenden har lämnat den första moderniteten med dess fasta gränser, tydliga och synliga organisationer och därför också tydliga och synliga kriterier för anslutning, med andra ord medlemskap. För många idag är det inte ett problem, än mindre en konflikt, att använda sig av komponenter från olika mer eller mindre klart definierade trossystem samtidigt, under löpet av dagen eller i olika livssituationer. Detta är tecken på att individen i dagens samhälle just är en individ som förhåller sig helt individuellt, och möjligen också instrumentellt, till de troskomponenter som bjuds ut på marknaden. Att understryka individualiteten i de val man gör har i hög grad underlättats genom att utbudet har blivit allt större. Detta har skett i takt med att världen blivit allt mindre genom den ökande globaliseringen som inkluderar en explosiv ökning av bruket av media-teknologier. Detta är ett uttryck, inom det religiösa fältet, som på ett utmärkt sätt illustrerar det som Beck talar om som den intensifierade individualismen i den andra moderniteten. En annan sida av denna individualism kommer till uttryck i en motvilja att bli etiketterad på något sätt. Att bli etiketterad

som anhängare till en specifik religion eller religiös grupp anses antyda att individens autonomi inte är absolut, utan på ett eller annat sätt begränsad.

De religiösa gränslinjerna får således mindre och mindre betydelse och slutligen kommer de möjligen inte alls att upplevas som gränser. En konklusion utifrån detta är att *medlemskap* i religiösa organisationer, likaväl som *religiösa organisationer* som sådana, förefaller att vara zombie-kategorier. Om vi inte blir medvetna om detta innebär det en stor fara för religionsvetenskapen eftersom zombie-kategorier, som Beck säger, "are blinding us to the real experience and the ambiguities of the second modernity" (Beck & Willms 2004, 19). Vi är i behov av andra begrepp, andra kategorier, om vi verkligen "are interested in what is going on in people's minds and the ways of life they are leading" (Beck 2001, 207).

Det som här diskuterats omkring medlemskap och om religiösa organisationer kan med stor sannolikhet också diskuteras i relation till flera andra begrepp som vi använder oss av i en religionsforskning med fokus på nutiden. Ett exempel är 'konversion' (omvändelse) och ett annat är 'plausibilitetsstruktur' men möjligen också det helt centrala begrepp 'religion'. Hur som helst måste vi vara uppmärksamma på de samhälleliga förändringar som har inträffat och, som ett resultat av detta, kritiskt granska de begrepp och kategorier vi använder – begrepp som har sitt ursprung i den första moderniteten medan vi nu är på väg i riktning mot den andra moderniteten.

LITTERATUR

- Ahlin, Lars
2005 *Pilgrim, turist eller flykting? En studie av individuell religiös förändring i senmoderniteten*, Symposion, Stockholm/Stehag.
- 2009 "Numbering Religious Adherence", under publicering in: *Religion in the 21st Century – Transformations, significance, challenges*.
- Beck, Ulrich & Johannes Willms
2004 *Conversations with Ulrich Beck*, Polity Press, Cambridge.
- Beck, Ulrich & Christoph Lau
2005 "Second modernity as a research agenda: theoretical and empirical explorations in the 'meta-change' of modern society", *The British Journal of Sociology* 56 (4), 525-57.
- Beck, Ulrich & Elisabeth Beck-Gernsheim
2001 *Individualization – Institutionalized Individualism and its Social and Political Consequences*, SAGE Publications, London.
- Beck, Ulrich, Wolfgang Bonss & Christoph Lau
2003 "The Theory of Reflexive Modernization – Problematic, Hypotheses and Research Programme", *Theory, Culture & Society* 20 (2), 1-33.
- Beckford, James A.
1985 *Cult Controversies: The Societal Response to the New Religious Movements*, Tavistock, London.
- Borup, Jørn
2007 "Buddhas danske børn – dansk-buddhistisk demografi" in: Margit Warburg & Brian Jacobsen, eds., *Tørre tal om troen – Religionsdemografi i det 21. århundrede*, Forlaget Univers, Højbjerg, 198-215.

- Dybdal Pedersen, René
2005 *I lysets tjeneste: nye religiøse og spirituelle grupper i Danmark*, Forlaget Univers, Høbjerg.
- Fibiger, Marianne
2007 "Hinduisme i Danmark – demografiske overvejelser om hinduer og hinduinspirerede strømninger", in: Margit Warburg & Brian Jacobsen, eds., *Tørre tal om troen – Religionsdemografi i det 21. århundrede*, Forlaget Univers, Høbjerg, 185-97.
- Gundelach, Peter, Hans Raun Iversen & Margit Warburg
2008 *I hjertet af Danmark: institutioner og mentaliteter*, Hans Reitzel, København.
- Jensen, Tina & Kate Østergaard
2007 "Omvendelse til islam i Danmark – gætterier og realiteter", in: Margit Warburg & Brian Jacobsen, eds., *Tørre tal om troen – Religionsdemografi i det 21. århundrede*, Forlaget Univers, Høbjerg, 166-84.
- Kühle, Lene
2007 "Det Danske Pluralismeprojekt – demografiske udfordringer og erfaringer", in: Margit Warburg & Brian Jacobsen, eds., *Tørre tal om troen – Religionsdemografi i det 21. århundrede*, Forlaget Univers, Høbjerg, 127-42.
- Melton, J. Gordon
1992 "New Thought and the New Age", in: James R. Lewis & J. Gordon Melton, eds., *Perspectives on the New Age*, State University of New York Press, New York.
- Rothstein, Michael
1991 *Gud er blå: de nye religiøse bevægelser*, Gyldendal, København.
- Warmind, Morten
2007 "Asatro i Danmark – spredning og vækst af en ny religion", in: Margit Warburg & Brian Jacobsen, eds., *Tørre tal om troen – Religionsdemografi i det 21. århundrede*, Forlaget Univers, Høbjerg, 216-28.

*Lars Ahlin, lektor, ph.d.
Afdeling for Religionsvidenskab, Aarhus Universitet*